

Mateusz Wąsik

Autor jest adwokatem i doradcą podatkowym, absolwentem studiów doktoranckich INP PAN (ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8207-0990>).

Wyrok Wielkiej Izby w sprawie Fedotova i inni przeciwko Rosji a podwyższony standard ochrony dla związków osób tej samej płci

Słowa kluczowe: ETPC, LGBT, związek jedнопłciowy, związek partnerski, prawa człowieka

W dniu 17.01.2023 r. Wielka Izba Europejskiego Trybunału Praw Człowieka orzekła stosunkiem głosów 14 do 3, że Federacja Rosyjska była zobowiązana do stworzenia ram prawnych dla związków tworzonych przez osoby tej samej płci. Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i inni przeciwko Rosji¹, jest przełomowy, gdyż Trybunał po raz pierwszy zinterpretował art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności² jako nakładający na państwa strony Konwencji bezwzględny obowiązek instytucjonalizacji związków osób tej samej płci. Wywodząc taki obowiązek, sędziowie strasburscy nie dopatrzili się konieczności istnienia dodatkowych przesłanek jak przykładowo specyficzny kontekst lokalny, stosunek społeczeństwa do związków osób tej samej płci lub stanowisko sądów krajowych. Tym samym wyrok stanowi kamień milowy w kontekście podwyższonego standardu ochrony dla związków osób tej samej płci i niejako domyka zapoczątkowaną prawie 20 lat temu ewolucję w podejściu ETPC do analizowanego zagadnienia. W artykule skupiono się na kluczowych wyrokach Trybunału, które stopniowo budując podwyższony standard ochrony w kontekście art. 8 Konwencji i związków jedнопłciowych, pozwoliły na wydanie orzeczenia w sprawie rosyjskiej. Autor, porównując poprzednie sprawy z aktualną, dokonuje analizy wyroku i jego oczekiwanego wpływu na legislację w państwach stronach Konwencji, które nie przewidują żadnej formy prawnej dla par jedнопłciowych.

1. Wprowadzenie

W celu nakreślenia i wskazania, jak istotny jest ten wyrok dla standardów ochrony praw człowieka, należy dokonać analizy podejścia Trybunału do problematyki związków osób tej samej płci i kształtowania się linii interpretacyjnej art. 8 EKPC. Artykuł 8 ust. 1 EKPC stanowi bowiem, że każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji (ust. 1). Natomiast ust. 2 identyfikuje pewne ograniczenia, jakie mogą być stosowane w kontekście prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Zgodnie z tą normą ingerencja jest dopuszczalna,

lecz musi spełniać kumulatywnie trzy wymogi: legalności, celowości i konieczności. Jednym z pierwszych wyroków, który rozpoczął debatę na temat zakresu prawa do życia prywatnego w kontekście osób homoseksualnych, był wyrok w sprawie 7525/76, Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii³. To wtedy, w całkowicie odmiennym otoczeniu społeczno-prawnym sędziowie strasburscy uznali, że penalizowanie aktów homoseksualnych może stanowić ingerencję względem praw tych osób. Ingerencja taka nie jest z kolei konieczna w demokratycznym społeczeństwie i jako taka stanowi naruszenie art. 8 EKPC. Siedem lat później Trybunał doszedł do analogicznego wniosku, uznając, że istniejące ustawodawstwo irlandzkie penalizujące akty homoseksualne stanowi naruszenie ochrony życia

1 Wyrok ETPC z 17.01.2023 r., sprawy połączone 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, HUDOC.

2 Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. – dalej EKPC lub Konwencja.

3 Wyrok ETPC z 22.10.1981 r., 7525/76, Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii, HUDOC.

prywatnego, a zatem narusza przepisy konwencyjne⁴. Prawo do poszanowania życia prywatnego w kontekście związków partnerskich może być wywodzone właśnie z powyższych dwóch orzeczeń Trybunału, które mimo że dotyczyły zagadnienia penalizacji stosunków homoseksualnych, zawierały w sobie argumentację odnoszącą się, po pierwsze, do tego, że kwestia życia seksualnego dotyczy najbardziej intymnego aspektu życia prywatnego osoby, co zostało następnie powtórzone w innych wyrokach odnoszących się do potencjalnej dyskryminacji ze względu na orientację seksualną⁵, a po drugie, zakreśliły margines uznania państwa w kontekście ograniczania powyższego prawa⁶.

„Życie prywatne”, o którym mowa w art. 8 EKPC, to szerokie pojęcie, które nie powinno być interpretowane wyłącznie jako prawo do prywatności, ale także jako uprawnienie do tworzenia i rozwijania relacji z innymi ludźmi. Takie odczytanie art. 8 EKPC znalazło zresztą odzwierciedlenie w bogatym orzecznictwie⁷, ale do czasu wydania decyzji w sprawie 56501/00, Mata Estevez przeciwko Hiszpanii⁸, Trybunał nie wypowiedział się wprost, czy związki osób tej samej płci korzystają z ochrony przewidzianej w Konwencji. Decyzja w sprawie 56501/00, Mata Estevez przeciwko Hiszpanii, jest interesująca, gdyż zapadła na kanwie skargi, jaką homoseksualny mężczyzna złożył na postępowanie hiszpańskich organów ubezpieczeniowych, które odmówiły wypłaty renty po zmarłym partnerze mężczyzny, twierdząc, że pozostały przy życiu partner nie jest uprawniony do takiego świadczenia. Organy argumentowały brak prawa do uzyskania renty faktem, że skarżący nie pozostawał z mężczyzną w stosunku małżeństwa (na dzień orzekania w Hiszpanii nie istniała instytucja związku partnerskiego lub związku małżeńskiego dostępna dla osób tej samej płci). Trybunał, analizując dopuszczalność skargi, uznał, że relacja emocjonalno-seksualna skarżącego z jego partnerem jest związana z życiem prywatnym w rozumieniu art. 8 ust. 1 EKPC. W związku z tym związki partnerskie (faktyczne lub rejestrowane) mogą być chronione prawem do poszanowania życia prywatnego na mocy art. 8 EKPC. Jednak w odniesieniu do „życia rodzinnego” Trybunał wyraźnie zaznaczył, że długotrwałe związki homoseksualne nie wchodzą w zakres prawa do poszanowania życia rodzinnego chronionego art. 8 EKPC. Co prawda skład orzekający dostrzegł rosnącą tendencję w Europie do prawnego i sądowego uznawania stabilnych faktycznych związków partnerskich między osobami tej samej płci, jednakże z uwagi na utrzymujące się różnice między stronami Konwencji ten obszar cieszy się znacznym marginesem uznania państw. Wobec tego Trybunał stwierdził, że nie doszło do dyskryminującej ingerencji w życie prywatne skarżącego,

sprzecznym z art. 8 w zw. z art. 14 EKPC, a skarga została odrzucona jako bezzasadna. Jak zauważa R. Mizerski⁹, decyzyja ta ukazywała podejście Trybunału z początku XXI wieku, który nie uznawał „relacji między partnerami z konkubinatów jednopłciowych jako mieszczących się w pojęciu życia rodzinnego, mimo że czynił tak w odniesieniu do konkubinatów różnopłciowych”. Narracja odrzucająca możliwość stosowania art. 8 EKPC jako normy chroniącej „życie rodzinne” związków homoseksualnych utrzymywała się przez prawie dekadę, aż do czasu wydania orzeczenia w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii¹⁰.

2. Podwyższenie standardu ochrony konwencyjnej – od życia prywatnego do życia rodzinnego

Wyrok w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, zapadł na kanwie skargi dwóch mężczyzn, którzy zwrócili się do austriackich organów administracji publicznej z wnioskiem o dopełnienie formalności umożliwiających im zawarcie małżeństwa. Organy odrzuciły wniosek, powołując się na brak zdolności mężczyzn do zawarcia takiego związku z uwagi na niespełnianie wymogu odmienności płci. Uznając, że są dyskryminowani ze względu na orientację seksualną, złożyli skargę do ETPC, zarzucając naruszenie art. 12 EKPC (zdaniem mężczyzn art. 12 nie był ograniczony w swoim stosowaniu wyłącznie do małżeństw tworzonych przez kobietę i mężczyznę) oraz art. 14 w zw. z art. 8 EKPC (dyskryminacja poprzez brak możliwości uznania związku jednopłciowego przed wejściem w życie austriackiego ustawodawstwa odnoszącego się do związków partnerskich). Co ciekawe, Trybunał w swoim orzeczeniu nawiązał bezpośrednio do decyzji w sprawie 56501/00, Mata Estevez przeciwko Hiszpanii, wskazując na istotną ewolucję ustawodawstw krajowych, którą zaobserwował w ciągu ostatniej dekady¹¹. Tym samym sędziowie przyznali, że nie sposób podtrzymać poglądu wyrażonego 10 lat wcześniej, że pary tej samej płci nie mogą cieszyć się życiem rodzinnym¹². Odchodząc od poprzedniego stanowiska, ETPC uznał, że para osób tej samej płci, żyjąca w stałym i faktycznym związku partnerskim, tworzy relację mieszczącą się w ramach pojęcia „życia rodzinnego” i powinna cieszyć się prawem do poszanowania tak rozumianego życia rodzinnego. Jednocześnie wskazał, że Austria nie jest zobowiązana na mocy art. 12 EKPC do zapewnienia dostępu do małżeństw partnerom tej samej płci.

Wyrok w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, stanowi kamień milowy orzecznictwa strasburskiego. Trybunał po raz pierwszy wskazał, że partnerzy tej samej płci są zdolni do stworzenia trwałego i stabilnego związku tak jak

4 Wyrok ETPC z 26.10.1988 r., 10581/83, Norris przeciwko Irlandii, HUDOC.

5 Wyrok ETPC z 26.09.1999 r., sprawy połączone 31417/97 i 32377/96, Lustig-Prean i Becket przeciwko Wielkiej Brytanii, HUDOC; wyrok ETPC z 27.09.1999 r., sprawy połączone 33985/96 i 33986/96, Smith i Grady przeciwko Wielkiej Brytanii, HUDOC.

6 T. Lewis, *What not to Wear: Religious rights, the European Court and the Margin of Appreciation*, „International and Comparative Law Quarterly” 2007/2, s. 395–397.

7 Wyroki ETPC z 18.05.1976 r., 6825/74, X. przeciwko Islandii, HUDOC; z 16.12.1992 r., 13710/88, Niemietz przeciwko Niemcom, HUDOC; z 24.02.1998 r., 21439/93, Botta przeciwko Włochom, HUDOC.

8 Decyzja ETPC z 10.05.2001 r., 56501/00, Mata Estevez przeciwko Hiszpanii, HUDOC.

9 R. Mizerski, *Instytucjonalizacja związku osób tej samej płci jako realizacja zobowiązania pozytywnego państwa z art. 8 EKPC – glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 13.07.2021 r., sprawy połączone 40792/10, 30538/14, 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022/12, s. 46–52.

10 Wyrok ETPC z 24.10.2010 r., 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, HUDOC.

11 ETPC wskazał, że w dniu wydawania wyroku 6 z 47 państw członkowskich Rady Europy przyznaje parom tej samej płci dostęp do małżeństwa, a 13 kolejnych daje prawo do zarejestrowania związków, podczas gdy w kolejnych 2 istnieją plany legislacyjne polegające na wprowadzeniu instytucji związku partnerskiego.

12 Wyrok 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, pkt 93.

pary osób różnych płci, a zatem znajdują się w podobnej do nich sytuacji. Prowadzi to do potrzeby prawnego uznania relacji partnerów i oznacza, że jako rodzina mogą być objęci szerszą ochroną wynikającą z art. 8 EKPC¹³. Ponadto Trybunał wyraźnie zaznaczył, że w razie zapewnienia parom osób tej samej płci możliwości zawarcia związku formalnego, który jest alternatywą wobec małżeństwa, państwo strona Konwencji korzysta z pewnego określonego marginesu swobody, zarówno jeśli chodzi o charakter prawny związku, jak i określenie katalogu praw i obowiązków przysługujących partnerom. Europejski Trybunał Praw Człowieka nie wskazał jednakże, czy brak jakiegokolwiek prawnej formy uznania relacji między osobami tej samej płci narusza Konwencję. Trzech sędziów złożyło zdanie odrębne do wyroku, uznając, że brak ram prawnych przed wejściem w życie austriackiej ustawy o zarejestrowanych związkach partnerskich stanowił poważny problem dla partnerów. W zdaniu odrębnym podkreślono, że skoro orzeczenie uznaje związek osób tej samej płci za formę życia rodzinnego, objętą ochroną art. 8 EKPC, to Trybunał, nie nakładając na państwa strony Konwencji pozytywnego obowiązku polegającego na zapewnieniu ram prawnych dla takiego związku, akceptował istniejącą próżnię prawną, w jakich relacje partnerskie funkcjonują¹⁴. Mimo braku nałożenia przez Trybunał pozytywnego obowiązku zapewnienia jakichkolwiek ram prawnych osobom tworzącym związki tej samej płci, wyrok stanowi potwierdzenie podejścia ETPC do Konwencji jako żywego instrumentu, której postanowienia powinny być interpretowane przy uwzględnieniu okoliczności prawnych i społecznych z dnia orzekania¹⁵.

Argumentacja zawarta w wyroku 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, została przytoczona w kolejnych dwóch wyrokach ETPC zapadłych po wydaniu orzeczenia w sprawie austriackiej¹⁶. W obu orzeczeniach Trybunał podtrzymał swoje stanowisko w kontekście prawa do ochrony życia rodzinnego przez pary osób tej samej płci, które są zdolne do tworzenia stałych i stabilnych związków. Co istotne, w sprawach połączonych 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, gdzie władze Grecji zapewniały dostęp do związków partnerskich tworzonych przez osoby odmiennej płci, jednocześnie nie zezwalając na zawarcie takiego związku przez osoby tej samej płci, Trybunał dopatrywał się naruszenia przepisów Konwencji. Zdaniem Trybunału nie było dopuszczalne traktowanie par osób tej samej płci inaczej niż innych par znajdujących się w porównywalnej sytuacji. Komparatorem nie było jednak prawo do zawarcia małżeństwa, lecz prawo do zawarcia związku partnerskiego. Innymi słowy, w opinii Trybunału, jeśli państwa strony Konwencji dopuszczają w swoim porządku prawnym związki partnerskie, muszą zapewnić do nich dostęp również osobom tej samej płci¹⁷. Trybunał w powyższych wyrokach

zajmował konsekwentne stanowisko, że państwo, które nie zapewnia żadnej formy uznania związku osób tej samej płci i jednocześnie w swoim porządku prawnym przewiduje tylko instytucję małżeństwa, które pojmowane jest jako związek kobiety i mężczyzny, nie narusza Konwencji. Do roku 2015 ETPC nie stał bowiem na stanowisku, że przepisy Konwencji nakładają pozytywny obowiązek uregulowania statusu prawnego związków osób tej samej płci.

3. Konieczność zapewnienia formy prawnej dla związków osób tej samej płci – wstęp do dyskusji

Za przełomowy w kontekście związków osób tej samej płci powinien zostać uznany wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom¹⁸, którego dopełnieniem jest niedawny wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji. W sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, złożona została skarga, w ramach której zarzucono naruszenie art. 8, 12 oraz 14 EKPC w związku z dyskryminacją ze względu na orientację seksualną. Skarżący deklarowali zamiar wejścia w związek małżeński i zwrócili się do organów włoskich o wydanie odpowiednich dokumentów. Te odrzuciły wnioski, powołując się na brzmienie włoskich przepisów kodeksu cywilnego, uznającego, że do zawarcia małżeństwa konieczna jest odmiennność płci nupturientów.

Trybunał potwierdził swoje dotychczasowe stanowisko, uznając, że związki osób tej samej płci wymagają prawnego uznania i ochrony, gdyż są w równym stopniu zdolne do wchodzenia w stabilne relacje, jak pary płci przeciwnej. Powołując się na wyroki w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, oraz w sprawach połączonych 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, sędziowie strasburscy doszli do wniosku, że faktyczny związek partnerski powinien być objęty ochroną wynikającą z art. 8 EKPC (ochrona życia rodzinnego). Potwierdzając ugruntowaną już linię orzeczniczą Trybunału, sędziowie poszli o krok dalej i dokonali analizy, czy włoski system prawny chroni w równym stopniu pary osób tej samej płci i pary tworzone przez osoby płci odmiennej, udzielając odpowiedzi negatywnej¹⁹. Badając kontekst krajowy, Trybunał odniósł się również do rozbieżności między realiami społecznymi a prawem, które nie zapewniało – zdaniem Trybunału – żadnej prawnej formy uznania związków partnerskich. Dochodząc do takiego wniosku, ETPC odesłał do badania przeprowadzonego we Włoszech, zgodnie z którym 62,8% respondentów uznało, że związki osób tej samej płci powinny mieć przyznane analogiczne prawa do tych, które posiadają małżonkowie odmiennej płci²⁰. Biorąc pod uwagę podejście włoskiego społeczeństwa, ETPC uznał, że zmiana prawa poprzez zapewnienie związkom partnerskim pewnej formy prawnego uznania pozwoliłaby odpowiedzieć na istniejące zapotrzebowanie społeczne.

13 Zob. S. Ragone, V. Volpe, *An Emerging Right to a "Gay" Family Life? The Case Oliari v. Italy in a Comparative Perspective*, „German Law Journal” 2016/3, s. 472.

14 Zdanie odrębne do uzasadnienia sędziów Ch. Rozakisa, D. Spielmann oraz S.E. Jebensa w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii.

15 Zob. W. Brzozowski, *Małżeństwo, życie rodzinne, związki osób tej samej płci. Glosa do wyroku ETPC z dnia 24 czerwca 2010 r., 30141/04*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2011/4, s. 42–45.

16 Wyroki ETPC z 7.11.2013 r., sprawy połączone 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, HUDOC; z 16.07.2014 r., sprawa 37359/09, Hämäläinen przeciwko Finlandii, HUDOC.

17 Zob. I. Trispiotis, *Discrimination and Civil Partnerships: Taking 'Legal' out of Legal Recognition*, „Human Rights Law Review” 2014/2, s. 348–349.

18 Wyrok ETPC z 21.07.2015 r., sprawy połączone 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, HUDOC.

19 Wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, pkt 168.

20 Badanie ISTAT (2012) Anno 2011, *La popolazione omosessuale nella società italiana*, <https://www.istat.it/it/archivio/62168> (dostęp: 1.02.2023 r.).

Co istotne, w odpowiedzi na skargę rząd włoski nie odniósł się do zwykle podnoszonych przy tego typu skargach argumentów ochrony porządku moralnego, porządku publicznego czy też ochrony tradycyjnej koncepcji rodziny. Reagując na skargę, przedstawiciele Włoch skupili się na marginesie uznania, jakie posiadają państwa strony, i na konieczności wprowadzania zmian stopniowo, by zapewnić społeczeństwu czas i stopniowe dojrzewanie do uznania nowej formy pożycia dwóch osób. Trybunał w orzeczeniu powtórzył *de facto* argumentację użytą w poprzednich dwóch wyrokach, a sprowadzającą się do uznania, że państwa strony mają co prawda margines swobody przy określaniu sposobu realizacji pozytywnych zobowiązań, ale do Trybunału należy ocena, czy istnieje równowaga między interesami jednostki (w tym przypadku par osób tej samej płci) a społeczeństwa. W sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, Trybunał stanął na stanowisku, że rząd włoski nie przedstawił, jakiego rodzaju interes społeczny przeważałby nad brakiem konieczności zapewnienia prawnej formy uznania związku osób tej samej płci²¹.

Podsumowując, wobec braku zidentyfikowania przez rząd włoski przeważającego interesu społecznego, z którym można by zrównoważyć interesy skarżących, oraz w świetle wniosków sądów krajowych, Trybunał doszedł do konkluzji, że doszło do przekroczenia marginesu uznania, jakie posiadają państwa członkowskie. Tym samym rząd włoski nie zapewnił skarżącym odpowiednich ram prawnych, które nadawałyby pewną ochronę związkom osób tej samej płci. Stanowiło to naruszenie art. 8 EKPC.

Wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, jest uważany za jedno z przełomowych orzeczeń w kontekście prawnego uznania związków osób tej samej płci. Trybunał powtórzył w orzeczeniu argumentację widzianą po raz pierwszy w wyrokach w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, oraz w sprawach połączonych 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, i opierającą się na koncepcji równości i porównywalnej sytuacji związków stworzonych przez osoby tej samej i odmiennej płci. Ponadto po raz kolejny podkreślono, że związki tworzone przez osoby tej samej płci powinny korzystać z ochrony przewidzianej dla życia rodzinnego, o którym mowa w art. 8 EKPC (a nie tylko życia prywatnego). Swoistym *novum* w orzeczeniu w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, jest jednakże szczególne zastosowanie art. 8 EKPC, sprowadzające się do uznania, że państwo strona może naruszyć Konwencję poprzez zaniechanie legislacyjne. Skład orzekający uznał bowiem, że art. 8 EKPC może być traktowany jako norma prawna nakładająca na państwo stronę pozytywny obowiązek uregulowania statusu prawnego związków osób tej samej płci²².

Tak jak wyrok w sprawach połączonych 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, dał wskazówki normatywne prowadzące do konkluzji, że w momencie zapewnienia dostępu do związku partnerskiego dla związków osób odmiennej płci instytucja taka powinna zostać zagwarantowana

również parom jedнопłciowym, gdyż odmienne traktowanie osób znajdujących się w porównywalnej sytuacji stanowiłoby naruszenie Konwencji²³, tak wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, dał przyczynek do dyskusji, czy pozytywny obowiązek zapewnienia jakiejś formy uznania związku osób tej samej płci znajduje zastosowanie wyłącznie w sprawie włoskiej czy również tworzy *in genere* taki obowiązek dla państw, które nie uznają instytucji związku osób tej samej płci²⁴.

Wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, zapadł w bardzo specyficznym kontekście krajowym, który został wzięty pod uwagę w trakcie orzekania. W sprawie tej skład orzekający kilkakrotnie odwołał się do przepisów prawa krajowego, które *explicite* nie zakazywały małżeństwa między osobami tej samej płci. Dodatkowo nie należy ignorować wpływu, jaki na wyrok ETPC wywarło orzecznictwo sądów włoskich oraz szczególna sytuacja społeczna Włoch (akceptacja dla prawnego uznania związków osób tej samej płci). W konsekwencji przez kilka lat nie było wiadomo, czy Trybunał doszedłby do takiego samego wniosku i wywiódłby pozytywny obowiązek zapewnienia jakichkolwiek form prawnych dla związków osób tej samej płci, gdyby istniał inny (mniej przychylny) kontekst krajowy sprawy²⁵. Analizowane orzeczenie wydaje się logiczną konsekwencją ewolucji podejścia Trybunału zapoczątkowanego w roku 2010 sprawą 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, i zrealizowanego przez uznanie konkretnego obowiązku państw w zakresie zapewnienia ochrony prawa do prowadzenia i kontynuowania życia rodzinnego osób tej samej płci. Należy uznać, że odpowiedź na zadawane przez doktrynę oraz praktyków prawa pytanie została udzielona przez Trybunał w wyroku w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, który domyka analizowaną ewolucję podejścia sądu strasburskiego do analizowanego zagadnienia.

4. Konieczność zapewnienia formy prawnej dla związków osób tej samej płci – *in genere*

Stan faktyczny spraw połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i inni przeciwko Rosji opiera się na sporze prawnym, w jaki wdały się trzy pary jedнопłciowe, które (podobnie jak w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom) złożyły zawiadomienia do rosyjskich organów publicznych o zamiarze wejścia w związek małżeński. Zawiadomienia te zostały albo odrzucone, albo pozostawione bez rozpoznania z uwagi na brak spełnienia warunku przeciwieństwa płci, który był przewidziany w rosyjskim kodeksie cywilnym. Na etapie postępowania krajowego skarżący

21 Wyrok w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, pkt 176.

22 Zob. A. Paprocka, *pozytywny obowiązek uregulowania statusu prawnego związków osób tej samej płci. Glosa do wyroku ETPC z dnia 21 lipca 2015 r., 18766/11, 36030/11*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016/4, s. 39.

23 Zob. G. Willems, *Same-sex marriage as a human right: How the Strasbourg Court could draw inspiration from the US Supreme Court and the Inter-American Court of Human Rights to affirm marriage equality*, <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1530> (dostęp: 1.02.2023 r.).

24 Zob. G. Zago, *A Victory for Italian Same-Sex Couples, A Victory for European Homosexuals? A Commentary on Oliari v Italy*, <https://ssrn.com/abstract=2689060> (dostęp: 1.02.2023 r.).

25 Odpowiedzi nie dały również dwa wyroki ETPC zapadłe po wydaniu orzeczenia w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom – wyrok ETPC z 30.06.2016 r., 51362/09, Taddeucci i McCall przeciwko Włochom, HUDOC, oraz wyrok ETPC z 14.12.2017 r., sprawy połączone 26431/12, 26742/12, 44057/12 i 60088/12, Orlandi i inni przeciwko Włochom, HUDOC.

podważali decyzję, wskazując, że rosyjska konstytucja nie zakazuje w sposób bezpośredni małżeństwa między osobami tej samej płci, brak jest legalnej definicji małżeństwa w przepisach prawa, a wśród przeszkód do jego zawarcia brakuje wymogu odmienności płci nupturientów. Taka argumentacja została odrzucona przez sądy krajowe, pośród których jeden zauważył, że małżeństwo jednopłciowe byłoby sprzeczne z rosyjską tradycją, która za małżonków uważa wyłącznie kobietę i mężczyznę.

W tak zarysowanym kontekście krajowym skarżący złożyli skargi do ETPC, które zostały przyjęte do wspólnego rozpoznania. Skargi zostały oparte na naruszeniu prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC) oraz dyskryminacji w zakresie korzystania z tego uprawnienia (art. 14 w zw. z art. 8 EKPC). Skarżący powołali się na kształtujący się europejski konsensus w sprawie uznania związków osób tej samej płci. Ponadto podnieśli, że brak prawnego uznania łączących partnerów relacji uderza w prawo do poszanowania ich życia rodzinnego, a sami partnerzy mają utrudniony dostęp do programów mieszkaniowych oraz finansowych. Ponadto brak jakiegokolwiek formy prawnej utrudnia partnerom wizyty w placówkach zdrowia, odmowę składania zeznań przeciwko partnerowi w postępowaniu karnym czy kwestie dziedziczenia.

Rząd rosyjski powołał się także na brak europejskiego konsensusu w kontekście regulowania spraw związków osób tej samej płci i pewien margines oceny państwa strony Konwencji odnośnie do instytucjonalizacji praw osób tej samej płci. Wskazano na konieczność ochrony interesu rodziny, rozumianej w ujęciu tradycyjnym, wymóg ochrony nieletnich przed propagandą homoseksualną czy w końcu niechęć społeczeństwa rosyjskiego wobec małżeństw jednopłciowych. Finalnie uznano, że brak prawnego uznania związków osób tej samej płci nie pozbawia ich żadnych praw.

Przy tak zastanym stanie faktycznym oraz argumentacji stron Trybunał doszedł do wniosku, że spór dotyka życia prywatnego oraz rodzinnego skarżących i rozpoznał skargę na podstawie art. 8 EKPC. Opierając się na powyższym artykule, sędziowie strasburscy dokonali wiwiesekcji tej normy prawnej, przytaczając bogate i obszerne orzecznictwo zapadłe w podobnych sprawach i wskazując, że ochrona, jaka przysługuje osobom tworzącym związki jednopłciowe, ewoluowała w czasie. Trybunał przypomniał, że początkowo rozpatrywał sprawy dotyczące ingerencji w najbardziej intymne aspekty życia prywatnego osób homoseksualnych (kryminalizacji aktów homoseksualnych – sprawy 7525/76, Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii, i 10581/83, Norris przeciwko Irlandii), by stopniowo zająć się skargami dotyczącymi braku lub niewystarczającej systemowej ochrony par osób tej samej płci (40016/98, Karner przeciwko Austrii²⁶, 13102/02, Kozak przeciwko Polsce²⁷) lub kwestii adopcyjnych (25951/07, Gas i Dubois przeciwko Francji²⁸). Przytaczając stan faktyczny oraz konkluzje wyroków 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii, w sprawach połączonych 29381/09, 32684/09, Vallianatos i in. przeciwko Grecji, oraz w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, Trybunał powtórzył, że pary osób tej samej płci mogą

tworzyć stabilne i trwałe relacje i jako takie winny być objęte ochroną państwa. W konsekwencji z samego orzecznictwa wynika, że art. 8 EKPC był i jest interpretowany jako norma wymagająca od państwa strony zapewnienia prawnego uznania i ochrony par osób tej samej płci przez „ustanowienie szczególnych ram prawnych”. Przytaczane przez sąd strasburski orzecznictwo dotyczące art. 8 EKPC jest bowiem zgodne z widoczną i trwającą ewolucją ustawodawstw krajowych i standardami ochrony międzynarodowej.

Wskazując po raz kolejny, że Konwencja jest żywym instrumentem prawnym, której normy muszą być interpretowane w świetle aktualnego otoczenia społecznego i wartości panujących w demokratycznych państwach, sąd musi brać pod uwagę zmieniające się otoczenie w państwach stron Konwencji i odpowiedzieć adekwatnie do potrzeb społecznych. Nie może ponadto ignorować faktu, że większość państw stron Konwencji, a więc trzydzieści krajów uznaje związki jednopłciowe, czy to przez instytucję małżeństwa, czy innych form związku partnerskiego²⁹. Postrzegając w ten sposób Konwencję oraz powinność Trybunału, sędziowie uznali, że zgodnie z pozytywnym obowiązkiem wynikającym z art. 8 EKPC, jej państwa strony są zobowiązane do zapewnienia ram prawnych umożliwiających parom tej samej płci odpowiednie uznanie i ochronę ich związków³⁰. Taka interpretacja art. 8 EKPC stanowi bowiem skuteczną formę ochrony życia prywatnego i rodzinnego osób homoseksualnych i jest zgodna z wartościami społeczeństwa demokratycznego, jakimi są pluralizm, tolerancja i otwartość.

Trybunał nie zmienił przy tym swojego ugruntowanego podejścia w kontekście marginesu oceny, jaką mają państwa w zapewnieniu prawnego uznania związków osób tej samej płci. Margines oceny jest jednakże ograniczony tym, by forma prawnego uznania nie była iluzoryczna, lecz gwarantowała praktyczne poszanowanie praw osób homoseksualnych. Osoby te posiadają bowiem podstawowe potrzeby, a pary jednopłciowe znajdują się w podobnej sytuacji jak pary różnopłciowe, jeśli chodzi o potrzebę formalnego uznania i ochrony ich związku³¹. Odnosząc się do argumentów strony rosyjskiej (jak też tradycyjnie przywoływanych w tym kontekście argumentów przeciwników uznania związków tej samej płci) odnośnie konieczności ochrony tradycyjnej rodziny (a więc składającej się z mężczyzny i kobiety), sędziowie strasburscy przypomnieli, że brak powodów, by przyznanie praw i ochrony związkom jednopłciowym mogło samo w sobie zaszkodzić integralności i przyszłości rodzin różnopłciowych. Mając na uwadze powyższe, Trybunał uznał, że ochrona tradycyjnej rodziny nie może uzasadniać braku jakiegokolwiek formy prawnego uznania i ochrony par osób tej samej płci.

Wreszcie, powołując się na argumentację zastosowaną w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, sąd strasburski wskazał, że co prawda w sprawie włoskiej podejście społeczeństwa zostało wzięte pod uwagę, lecz czynnik ten nie może być uznany za decydujący. Sędziowie uznali, że „istnieje istotna różnica między ustępowaniem przed powszechnym poparciem dla rozszerzenia

26 Wyrok ETPC z 24.07.2003 r., 40016/98, Karner przeciwko Austrii, HUDOC.

27 Wyrok ETPC z 2.03.2010 r., 13102/02, Kozak przeciwko Polsce, HUDOC.

28 Wyrok ETPC z 15.03.2012 r., 25951/07, Gas i Dubois przeciwko Francji, HUDOC.

29 Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, pkt 175 i 178.

30 Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, pkt 178.

31 Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, pkt 202.

zakresu gwarancji konwencyjnych a sytuacją, w której na takim poparciu opiera się odmowa dostępu części społeczeństwa do podstawowego prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego³². W konsekwencji nie do pogodzenia z wartościami konwencyjnymi byłoby uzależnienie korzystania z praw określonych w Konwencji przez mniejszość od akceptacji przez większość.

Na podstawie tego stwierdzono, że żaden ze względów interesu publicznego przedstawionych przez stronę rosyjską nie przeważa nad interesem skarżących w odpowiednim uznaniu i ochronie prawnej ich relacji. W konkluzji uznano, że pozwane państwo przekroczyło swój margines oceny i nie wypełniło swojego pozytywnego obowiązku zabezpieczenia prawa skarżących do poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego. Jednocześnie odstąpiono od badania naruszenia art. 14 w zw. z art. 8 EKPC.

5. Oczekiwany wpływ wyroku Fedotova przeciwko Rosji – podsumowanie

Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, jest podsumowaniem ewolucji, jaką przeszła interpretacja art. 8 EKPC w kontekście standardu ochrony związków osób tej samej płci. Do momentu wydania wyroku kwestią niejednoznaczną pozostawało, czy pozytywny obowiązek zapewnienia jakiegokolwiek prawnej formy uznania relacji między osobami tej samej płci spoczywa na państwach stronach, w których występują okoliczności podobne do wyroku w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, czy też nie. Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, jest przełomowy, gdyż rozwiewa te wątpliwości.

Żadna z okoliczności, na które powołano się w uzasadnieniu wyroku w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, Oliari i in. przeciwko Włochom, nie występowała w wyroku w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji. Rosyjskie orzecznictwo nie zajęło stanowiska w przedmiocie ustawodawstwa krajowego dotyczącego par jedнопłciowych, strona rosyjska ponadto przedstawiała badania opinii publicznej, z których wynikało, że 80% społeczeństwa rosyjskiego jest przeciwne małżeństwom jedнопłciowym, a rząd rosyjski nie prezentował zrozumienia w kierunku osób homoseksualnych i konieczności ochrony związków, które takie osoby mogą tworzyć. Mimo braku okoliczności, jakie występowały w sprawach włoskich, ETPC uznał, że Rosja nie wypełniła pozytywnego obowiązku związanego z prawem do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego skarżących. Taka interpretacja pozwala uznać, że Konwencja nakłada na każde państwo stronę obowiązek instytucjonalizacji związków osób tej samej płci. Jednocześnie obowiązek ten nie wymaga otwarcia instytucji małżeństwa na osoby tej samej płci. Państwo korzysta bowiem z pewnej swobody wyboru najodpowiedniejszej formy rejestracji związków tej samej płci, biorąc pod uwagę ich szczególny kontekst społeczny i kulturowy.

Wyrok ponadto ma znaczenie dla europejskiego standardu ochrony praw człowieka i niejako może być postrzegany jako

domknięcie budowania podwyższonego standardu praw par jedнопłciowych zapoczątkowanego wyrokiem w sprawie 30141/04, Schalk i Kopf przeciwko Austrii³³. Trybunał stanął bowiem na stanowisku, że próżnia prawna, w jakiej znajdują się partnerzy, nie może zostać usprawiedliwiona koniecznością ochrony porządku publicznego czy ochroną tradycyjnych wartości. To oznacza, że art. 8 EKPC nie tylko zakazuje dyskryminacji związków osób tej samej płci, lecz przede wszystkim nakazuje państwom nadanie jakiegokolwiek prawnej formy uznania tych związków. Z tej perspektywy należy uznać wyrok za precedensowy, gdyż po raz pierwszy Trybunał zajął tak wyraźne i mocne stanowisko w kontekście art. 8 EKPC.

Sposób interpretacji art. 8 EKPC powoduje, że pozytywny obowiązek jakiegokolwiek formy uznania związków osób tej samej płci znajdzie zastosowanie w stosunku do 16 krajów, które są członkami Rady Europy, a które w ustawodawstwie krajowym nie przewidują żadnej formy uznania i ochrony osób tworzących związki tej samej płci: Albanii, Armenii, Azerbejdżanu, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Gruzji, Łotwy, Litwy, Mołdawii, Macedonii Północnej, Polski, Rumunii, Serbii, Słowacji, Turcji i Ukrainy. Jest przy tym kluczowe, że Trybunał wyraźnie wskazał, że sposób prawnego uznania związków osób tej samej płci pozostaje do wyłącznej dyspozycji państw stron Konwencji. Istotne jest jednak, by forma ta w sposób praktyczny chroniła i zaspokajała podstawowe potrzeby takich par. Co ciekawe, Trybunał, pozostawiając państwom margines swobody, jednocześnie tę swobodę *de facto* ograniczył – dał do zrozumienia, że przez margines rozumie wybór między związkiem partnerskim, unią cywilną lub paktem solidarnościowym.

Wreszcie wyrok stanowi przykład ewolucji interpretacji postanowień konwencyjnych i wskazuje kierunek, w jakim Trybunał zmierza w przedmiocie traktowania samej Konwencji jako żywego instrumentu, której normy powinny być interpretowane w świetle zachodzących zmian społeczno-prawnych³⁴. Trudno sobie wyobrazić, by art. 8 EKPC mógł zostać w ten sposób zinterpretowany w czasach wydawania orzeczeń w sprawach 7525/76, Dudgeon przeciwko Wielkiej Brytanii, i 10581/83, Norris przeciwko Irlandii. Jednocześnie należy uznać za pozytywny sygnał płynący ze Strasburga, że otoczenie prawne w poszczególnych państwach stron Konwencji i stosunek ustawodawców do uznania związków tej samej płci oddziałuje w pewien sposób na orzecznictwo.

Obowiązek wykonania wyroku w rozumieniu art. 46 ust. 1 EKPC spoczywałby jedynie na Rosji. Ta jednak z dniem 16.09.2022 r. utraciła członkostwo w Radzie Europy. Powyższe jednak w żaden sposób nie odbiera doniosłości wyroku. Zgodnie z art. 1 i art. 32 ust. 1 EKPC wszystkie państwa strony Konwencji są zobowiązane do przestrzegania standardu ochrony praw i wolności, który jest ukształtowany zarówno przez tekst Konwencji, jak i orzecznictwo strasburskie. Z podobnym stanem faktycznym, jaki został zaprezentowany sędziom strasburskim w sprawach włoskich czy rosyjskiej, Trybunał będzie mógł zmierzyć się w sprawach przeciwko Polsce. Dnia 6.07.2020 r. ETPC zakomunikował rządowi polskiemu dziewiętnaście skarg złożonych

32 Wyrok w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji, pkt 215.

33 Zob. M. Górski, „Wykuwanie stali”, czyli o kształtowaniu standardu wykładni EKPC na przykładzie kwestii formalizacji związku jedнопłciowego, „Państwo i Prawo” 2022/12, s. 33–53.

34 Zob. P. Łącki, Uzasadnienie dynamicznej wykładni Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności – pytania krytyczne, „Przegląd Sejmowy” 2017/2, s. 7–26.

przez polskich obywateli, którzy żyją w związkach partnerskich i domagają się, by krajowy porządek prawny zagwarantował im prawa do uznania statusu takiego związku i nadania mu formy prawnej³⁵. Nie będzie chybione stwierdzenie, że w tych sprawach oczekiwane jest podobne rozstrzygnięcie jak w sprawach połączonych 40792/10, 30538/14 i 43439/14, *Fedotova i in. przeciwko Rosji*, gdyż wątpliwości zasygnalizowane w sprawach połączonych 18766/11 i 36030/11, *Oliari i in. przeciwko Włochom*, a odnoszące się do specyficznego kontekstu krajowego, zostały przecięte wyrokiem w analizowanej sprawie.

Bibliografia/References

- Brzozowski W., *Małżeństwo, życie rodzinne, związki osób tej samej płci. Glosa do wyroku ETPC z dnia 24 czerwca 2010 r.*, 30141/04, „Europejski Przegląd Sądowy” 2011/4.
- Górski M., „Wykuwanie stali”, czyli o kształtowaniu standardu wykładni EKPC na przykładzie kwestii formalizacji związku jedнопłciowego, „Państwo i Prawo” 2022/12.
- Lewis T., *What not to Wear: Religious rights, the European Court and the Margin of Appreciation*, „International and Comparative Law Quarterly” 2007/2.
- Łacki P., *Uzasadnienie dynamicznej wykładni Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności – pytania krytyczne*, „Przegląd Sejmowy” 2017/2.
- Mizerski R., *Instytucjonalizacja związku osób tej samej płci jako realizacja zobowiązania pozytywnego państwa z art. 8 EKPC – glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 13.07.2021 r., sprawy połączone 40792/10, 30538/14, 43439/14, Fedotova i in. przeciwko Rosji*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022/12.
- Paprocka A., *Pozytywny obowiązek uregulowania statusu prawnego związków osób tej samej płci. Glosa do wyroku ETPC z dnia 21 lipca 2015 r.*, 18766/11, 36030/11, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016/4.
- Ragone S., Volpe V., *An Emerging Right to a “Gay” Family Life? The Case Oliari v. Italy in a Comparative Perspective*, „German Law Journal” 2016/3.
- Trispiotis I., *Discrimination and Civil Partnerships: Taking ‘Legal’ out of Legal Recognition*, „Human Rights Law Review” 2014/2.

35 Skargi zostały zarejestrowane w ETPC pod następującymi numerami: 58828/12, 78030/14, 131/15, 23669/16, 11454/17, 11810/17, 15273/17, 16898/17, 24231/17, 24351/17, 25891/17, 25904/17, 30128/18, 40795/17, 18822/18, 55306/18, 55321/18, 11560/19, 45301/19.

Willems G., *Same-sex marriage as a human right: How the Strasbourg Court could draw inspiration from the US Supreme Court and the Inter-American Court of Human Rights to affirm marriage equality*, <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1530> (dostęp: 1.02.2023 r.).

Zago G., *A Victory for Italian Same-Sex Couples, A Victory for European Homosexuals? A Commentary on Oliari v Italy*, <https://ssrn.com/abstract=2689060> (dostęp: 1.02.2023 r.).

Abstract

Mateusz Wąsik

The author is an advocate and a tax adviser, a graduate of the doctoral programme of the Institute of Law Studies, Polish Academy of Sciences, Poland
(ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8207-0990>).

Judgment of the Grand Chamber in *Fedotova and Others v. Russia* and the Improved Standard of Protection for Same-Sex Unions

Keywords: ECtHR, LGBT, same-sex union, civil union, human rights

On 17 January 2023, the Grand Chamber of the European Court of Human Rights ruled by a majority of 14 to 3 votes that the Russian Federation was obliged to create a legal framework for same-sex unions. The judgment in joined cases 40792/10, 30538/14 and 43439/14, *Fedotova and Others v. Russia*, is a ground-breaking one: the Court for the first time ever interpreted Article 8 of the ECHR to impose an absolute obligation on States Parties to the Convention to institutionalize same-sex unions. In deriving such an obligation, the Strasbourg judges did not see the need for any additional conditions to be met, for example, the specific local context, the society's attitude towards same-sex unions, or the stance taken by national courts. The judgment thus marks a milestone in the context of improving the standard of protection for same-sex unions and, in a way, completes the evolution in the ECtHR's approach to the issue under consideration that began almost 20 years ago. The article focuses on the key judgments of the Court, which gradually built up a higher standard of protection in the context of Article 8 of the Convention and same-sex unions, thus enabling a judgment to be issued in the Russian case. The author, comparing the previous cases with the current one, analyses the judgment and its expected impact on legislation in those States Parties to the Convention that do not provide any legal form for same-sex couples.